

TÌNH TANG CON RỐI VỤT BAY

NĂM ĐỜI ĐEO RỐI

“ĐEO RỐI” CHƯA PHẢI LÀ MỘT NGHỀ, BỞI NÓ KHÔNG ĐẢM BẢO CHO NGƯỜI THỢ MUU SINH, KHÔNG ĐƯỢC PHỔ BIẾN, VÀ KHÔNG CÒN MẤY AI MUỐN THEO HỌC. HIẾM THỂ, HAY LÀ NGHỆ THUẬT? CŨNG CHƯA HẸN, VÌ XÉT MỘT SỐ NGHỆ THUẬT TƯƠNG TỰ NHƯ: ĐIÊU KHẮC, TẠC TƯỢNG, CHẠM TRỐ... TOÀN ĐƯỢC GỌI TÊN BẰNG NHỮNG MỸ TỪ. CÒN “ĐEO RỐI” CHỈ LÀ NHỮNG THAO TÁC “GIẢN ĐƠN” ĐỂ LÀM NÊN CON RỐI, ĐEO VÀ GỌT. VẬY MÀ CÓ MỘT GIA ĐÌNH TRUYỀN ĐỜI ĐÃ MẤY TRĂM NĂM NAY LÀM ĐEO RỐI VÀ KHIỂN TRÒ RỐI NƯỚC LẠI KHẮNG KHÁNG COI ĐÓ NHƯ MỘT NGHỀ GIA TRUYỀN.

Đó là gia đình ông Nguyễn Văn Dậu ở xã Chàng Sơn (huyện Thạch Thất, Hà Nội), vùng đất nổi tiếng với nghệ thuật múa rối nước, một loại hình nghệ thuật dân gian độc đáo của cư dân đồng bằng Bắc Bộ. Không biết nghề rối ở Chàng Sơn đến từ đâu và có từ khi nào, người dân nơi đây chỉ biết đã vài trăm năm quân trò theo chân các cụ kỵ ông bà lên bờ xuống nước, tính đến ông Dậu là đời thứ 5. Từ đời cụ Trúc Nguyên đã là trưởng phường rối Chàng Sơn, rối truyền lại cho con trai là Nguyễn Hữ, cụ Nguyễn Hữ truyền lại con là Nguyễn Luật, Nguyễn Luật truyền Nguyễn Văn Tân, Nguyễn Văn Tân truyền Nguyễn Văn Dậu. Một gia đình 5 đời nối tiếp nhau giữ ngôi trưởng phường rối Chàng Sơn, vì thế mà người dân nơi đây thân mật gọi các cụ là Trùm Nguyên, Trùm Hữ, Trùm Luật, Quản Tân, Trùm Dậu, để chỉ người đứng đầu phường rối nổi tiếng này.

Múa rối nước là một loại hình nghệ thuật dân gian độc đáo, gắn liền với những nét đặc trưng văn hóa lúa nước của cư dân đồng bằng châu thổ Sông Hồng. Những tích trò mà từng con rối sắm vai diễn tả từ cảnh tất bật đồng áng, cấy cày, thả trâu, chăn vịt... đến sinh hoạt văn hoá như hội làng, rước sách... gắn liền với sinh hoạt đời thường, gần gũi với người dân lao động. Ông Nguyễn Văn Dậu, năm nay đã ngoài 70 tuổi, trưởng phường rối Chàng Sơn tâm sự rằng, từ những năm lên chín lên mười ông đã theo gánh rối của bố ông (tức cụ Quản Tân) đi khắp làng trên xóm dưới, ngâm mình dưới nước đứng sau bức màn thủy đình để học cách gạt dây điều khiển quân trò. Những con rối vô tri vô giác, qua bàn tay khéo léo của cụ Quản Tân bỗng trở lên lung linh sống động như thật, như có hồn có vía, đã thu hút cậu bé Dậu làng Chàng. Cụ Quản Tân rất hài lòng vì đã có người kế nghiệp tổ tiên. Theo lời đồn trong dân gian, từ xa xưa các cụ nghề rối làng Chàng có lời nguyện: “Ai mà để thất truyền nghề rối thì tuyệt tự”. Phải chăng đây cũng chỉ là cách giải thích của dân gian mà thôi, còn ông Dậu chỉ mỉm cười hồn hậu rồi tiếp câu chuyện về nghề đeo rối của gia đình và phường rối Chàng Sơn.

Trong vùng cũng có nhiều phường rối nước khác, nhưng phường rối Chàng Sơn lại có những

nét riêng biệt. Ví như, con rối Chàng Sơn phải do chính tay người thợ Chàng Sơn làm ra, không được mượn của ai, cũng không được mua từ nơi khác về. Rối Chàng Sơn được biểu diễn bằng dây chứ không phải bằng sào như nhiều nơi, điều này khiến cho những quân rối có khả năng đi xa, có lúc xa hàng chục mét, tới sát bờ ao làm bắn nước lên tận chỗ khán giả. Người xem thấy vậy thì thích thú reo hò.

Khi được hỏi về nghề đẽo rối, ông Dậu chia sẻ: Nếu chọn được gỗ vàng tâm là quý nhất, loại gỗ này vừa quánh dẻo vừa nhẹ, nhưng vì giá cao nên thường chỉ làm bằng gỗ sung. Gỗ được phơi khô vừa độ rối mới đem ra làm. Thế là từ những khúc gỗ thô mộc qua bàn tay khéo léo của người thợ đẽo rối, làm nên những quân trò sinh động. Để có được những sản phẩm vừa đẹp vừa đúng kỹ thuật, người thợ làm rối phải rất công phu, kiên nhẫn, có một tình yêu nghề sâu sắc, ý thức cao việc tiếp nối truyền thống gia đình mới có thể làm được. Làm một con rối, chỉ tính riêng việc đẽo gọt thành hình đã mất chừng 3 công thợ mộc, còn thời gian tính toán chia cắt các khớp nối tạo cử động, làm các lỗ để luồn dây mất rất nhiều thời gian. Nhiều

khi phải nằm lặn bảy lượt từ nhà ôm rối ra ao Chàng để thử, thử độ nổi độ chìm, rối thử từng động tác một. Công phu là vậy, nhưng công sá hàng buổi ngâm mình dưới nước lạnh biểu diễn chẳng đáng là bao, kể chi công “đéo” rối.

Lúc đã tự mình đéo thành công con rối đầu tiên và điều khiển thành thạo mọi động tác của rối thì cậu bé Dậu hồi nào đã trở thành chàng trai vạm vỡ của làng Chàng. Có lần anh Dậu đang sai tay

dưới nước ao làng chăm chú điều khiển con rối, lão nháo trong đám đồng đứng trên bờ xem diễn trò có một thiếu nữ thỉnh thoảng lại đưa mắt qua khe màn thủy đình ngắm người khiển rối. Người con gái ấy mẹ anh Dậu diễn rối khéo, dần dà đem lòng yêu người giật dây tài hoa này, rồi sau nên vợ nên chồng.

PHẬN LÊN ĐỀN

Cụ Nguyễn Văn Tân không chỉ khéo tay đẽo rối, cụ còn có khả năng sử dụng

nhiều nhạc cụ dân tộc như kéo nhị, đánh trống tể, thổi kèn... Đến khi quân Pháp về làng bắt lính, để tránh phải đi lính cho Pháp, cụ Tân bỏ tiền mua một chúc “quần bà”, từ đó dân làng gọi là Quần Tân. Trong suốt thời gian cả nước kháng chiến, phường rối Chàng Sơn bị gián đoạn, thủy đình làng Chàng lặng yên soi bóng nước. Quần Tân ra nhập đội du kích ở xã, nhờ có đôi bàn tay khéo léo, ông tự chế được súng và cùng các

thanh niên trai tráng phục kích tiêu diệt được 7 tên địch trong một trận chúng về càn. Từ đó, quần rối Chàng Sơn chỉ còn trong ký ức Quần Tân ra chiến trường, theo gồng gánh bà quản đi tản cư. Sau lại theo Trùm Đậu lên tận Hà Giang, khai mở vùng kinh tế mới.

Thời gian đầu gây dựng lại phường rối, phải vất vả lắm ông Đậu mới vận động được ít người còn nhớ nghề tham gia. Năm 2001, phường rối Chàng Sơn được

Quý Thụy Điền – Việt Nam phát triển văn hóa tài trợ kinh phí tạo tác mới quần trò, phục dựng lại một số tiết mục cổ. Dần dần phường rối tập hợp được hơn 20 thành viên tham gia, đa số là các nghệ nhân đã cao tuổi nên việc tổ chức biểu diễn còn thua thớt. Năm 2004, ông Đậu đưa phường tham gia biểu diễn tại Festival Huế, đoạt 2 giải A và 2 giải B trong tổng số 9 tiết mục. Năm 2006, ông Nguyễn Văn Đậu dựng vở “Quê ta đổi mới”, lại đoạt giải B cuộc thi “Sáng tác tiết mục mới về đề tài đương đại cho loại hình nghệ thuật múa rối nước” cũng do Quý Thụy Điền – Việt Nam phát triển văn hóa tổ chức. Nhân dịp Đại lễ 1000 năm Thăng Long – Hà Nội (2010), phường rối Chàng Sơn được lựa chọn biểu diễn như một trong nhiều hoạt động văn hóa tiêu biểu hướng đến kỷ niệm. Sau mỗi dịp hội hè, vài năm mới có một lần như vậy, những quần rối lại lên bờ nằm im bên chái nhà, trên gác xếp.

Mỗi lần Chàng Sơn mở hội múa rối nước, thu hút không chỉ trẻ già trai gái trong làng mà rất đông du khách nơi khác về xem. Hiện nay, nghệ thuật múa rối nước vẫn thu hút được số đông khán giả, nhất là người dân quê, nhưng các nghệ nhân Chàng Sơn thì mỗi tuổi một cao, mà thế hệ trẻ thì không còn mặn mà lắm với nghề rối nữa. Do áp lực của kinh tế thị trường, nhiều phường rối vùng khác phải giải tán, những quần rối lại lênh đênh lạc vào các tiệm đồ chơi, quây lưu niệm, hay ở một góc nhà nào đó, có quần trò lênh đênh theo chân du khách sang tận trời Tây. Đã làm phận rối nước thì phải một đời lênh đênh với nước, buồn vui cùng nước mới thỏa, chứ đâu có quen với bờ, càng không quen với bình pha lê hay thảm đỏ.

Một tin hiệu đáng mừng mà ông Đậu cho biết, trong năm 2011 này, huyện Thạch Thất đang có dự án đầu tư hàng trăm triệu đồng vào việc phục dựng hoàn thiện phường rối Chàng Sơn, đeo mới các quần trò, con giống. Vàng, những ai yêu môn nghệ thuật dân gian này đều hy vọng các quần rối được trở lại thủy đình làng Chàng, từ đây mà đi xa hơn, đem nét văn hóa độc đáo này đến với bạn bè bốn phương.

KHÚC HỒNG THIÊN